

**OSMANLI DÖNEMİ MİNYATÜRLERİNDE
EL SANATLARINDAN İZLER**

OSMANLI DÖNEMİ MİNYATÜRLERİNDE EL SANATLARINDAN İZLER

Okt. Fatma Nilhan ÖZALTIN

Süleyman Demirel Üniversitesi Teknik Bilimler MYO
El Sanatları Bölümü
tel: 0246 2111956
email: nilhanozaltin@sdu.edu.tr

Doç. Dr. Filiz Nurhan ÖLMEZ

Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi
Geleneksel Türk Sanatları Bölümü
tel: 0246 2113547
email: filizolmez@sdu.edu.tr

OSMANLI DÖNEMİ MİNYATÜRLERİNDE EL SANATLARINDAN İZLER

ÖZET

Minyatürler tarihi olayları betimleyen, dönemin yaşam tarzını, örflerini, adetlerini, geleneklerini, göreneklerini aktaran önemli belgelerdir. Minyatürlerde görülen Osmanlı dönemine ait günlük yaşamda ve özel günlerde kullanılmış eşyalar, o döneme ait el sanatları ürünleri hakkında önemli ipuçları vermektedir. Minyatürlerde betimlenen olaylar; padişahın tahta çıkışı, sünnet törenleri, elçi kabulleri, bayramlar, düğünler, şenlikler, dini merasimler olabilmektedir. Minyatürler incelendiğinde, Osmanlı dönemi el sanatlarını uygulayan saray ustalarının teknik, renk, motif, kompozisyon bakımından belirli bir üslup geliştirdiği dikkati çekmektedir. El sanatları ürünlerinde farklı malzemeler kullanılmış olsa bile kompozisyon, renk ve motifler benzer özellikler taşımaktadır. Ahşap, cam, maden, keramik, çini, seramik, porselen, tekstil, taş vb. malzemelerden yapılmış günlük ve özel kullanım eşyaları aynı zamanda minyatürlerde kompozisyonu tamamlayan dekoratif unsurlar olarak yer almaktadır. Örneğin, padişahın arka planında yer verilen perdeler, yerde serili halılar.

Çalışmanın amacı, Osmanlı döneminde yapılmış farklı hammadde özelliği gösteren el sanatlarının minyatürlerdeki izlerini incelemektir. Kaynak tarama yöntemiyle hammaddesi farklı ahşap, cam, tekstil, maden, çini, keramik, keçe, deri işleri ve bunlara uygun olabilecek minyatür örnekleri gözden geçirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, minyatür, el sanatı, süsleme sanatı.

TRACES OF HANDICRAFTS ON OTTOMAN MINIATURES

ABSTRACT

Miniatures, depicting historical events, transferring the lifestyle of the era, customs and traditions, are important documents. Objects used in daily life and special occasions seen in the Miniatures in Ottoman-era provide important clues about the handicraft products of that era. Events depicted in miniatures could be accession to the throne of the sultan, circumcision ceremonies, envoy assumptions, holidays, weddings, festivals, religious ceremonies. When miniatures were analyzed, it was noteworthy that the Ottoman period palace crafts masters developed a particular style in terms of technique, color, pattern, composition. Even if different materials were used in handicraft products, the composition, color and motifs were similar. Daily and special use articles that made of wood, glass, metal, ceramic, tile, porcelain, textiles, and stone etc. materials was located at the same time as decorative elements complement the composition of miniatures. For example, the curtains in the background of the sultan, carpets laid to floor. This study included information about raw materials used in handicrafts made in Ottoman period and the period features of handicraft examples, samples used as decorative elements containing miniatures was discussed by examining the Ottoman period miniatures.

Purpose of this paper is to research the traces of the Ottoman period handicrafts -which shows different raw material specialities- on miniatures. Crafts with different raw materials like wood, glass, textiles, tile, ceramic, felt, leather and samples of miniatures which can be appropriate are examined.

Key Words: Ottoman, miniature, handicraft, decorative arts.

1. GİRİŞ

Minyatür sözcüğü Latince’de “*minium*”, İngilizce’de “*illumination*”, Fransızca’da “*miniature*” ve Almanca’da ise “*miniatur*” olarak kullanılmış ve Türkçe’ye “*minyatür*” şeklinde girmiştir. Osmanlıcada minyatüre “*nakış*”, ustasına da “*nakkaş*” denilmektedir. Minyatür geniş anlamıyla el yazmalarında metni aydınlatmak amacıyla yerleştirilen açıklayıcı resimlerdir (Anonim, 1997a:1262). Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise; “*Eskiden elyazması kitaplara yapılan suluboya resim. Bir noktadan bakışa önem vermeyen, kişilerin önemine göre beti büyüklüğü dikkate alınan, ışık-gölge anlatımı ve oylum duygusunun yansıtılması bulunmayan düz boyalı resim*” olarak açıklanmaktadır (<http://tdkterim.gov.tr/bts/>).

Osmanlı dönemi minyatürleri saray hayatı, padişah portreleri, törenler, edebi eserler, dini konular, kent görünüşleri, günlük yaşam sahneleri gibi konulardan oluşmaktadır. İnsan figürleri, hayvan figürleri, çeşitli bitkiler ve mimari yapıların bulunduğu minyatürlerde; yerleri, duvarları, gökyüzünü meydana getiren arka plan unsurları, konuları tamamlayıcı dekoratif elemanlar olarak kullanılmıştır. Bu elemanlar bazı minyatürlerde halı, bazılarında perde, bazılarında rahle olabilmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun ihtişamı geçmişten günümüze pek çok eserde kendini hissettirmektedir. Osmanlı döneminde yapılmış gerek saray hayatında gerekse insanların günlük yaşantısında kullandıkları pek çok el sanatı ürünü değerli örneklerle müzelerde yerlerini almaktadır. Osmanlı döneminde yapılmış bu değerli el sanatı ürünlerini aynı zamanda dönemin arşiv niteliğini taşıyan minyatürlerde görmek mümkündür.

Bu çalışmada, 7 hammaddeye dayalı 15 minyatür yer almaktadır. Örneklerde gerek ana tema, gerekse dekoratif unsur olarak işlenen minyatürler ele alınmaktadır. Osmanlı döneminde yapılmış el sanatlarından ahşap, cam, tekstil, maden, deri, çini-keramik, keçe vb. hammadde farklı olan el sanatları örneklerinin minyatürlerde canlandırıldığı görülebilmektedir. And (2004:66)’ın, “*Osmanlı Tasvir*

Sanatları” adlı eserinde yer alan, Şekil 1’de görülen minyatürde bir kısım esnafın III. Murad’ın şehzadesinin sünnet düğünü şenliklerinde At Meydanı’ndan geçişi ve mehterin çalması tasvir edilmektedir. Minyatürde padişah, kumaş dokuyan, demir döven, eğer kayışı yapan esnafı seyrederken betimlenmiştir. Kumaş dokuyan ustanın tezgâhı dikey, tek gücülü, basit bir tezgâh olup, o dönemde kullanılan kumaş tezgâhlarına örnek teşkil etmesi açısından ilginçtir. Tezgâhta çözgünün bağlandığı yer, mekik, tarak ve gücü sistemi, dokunmuş kumaşın sarıldığı kumaş levendi belirgin bir şekilde resmedilmiştir. Demir döven ustanın çekici, örsü, körüğü, ocağı, demiri soğutmakta kullandığı su kabı, sıcak demiri dövdüğü zemin ayrıntılı olarak anlatılmış olup, sıcak demirciliğin yapıldığı görülmektedir. Kayışlar, at koşum takımlarının en önemli parçasıdır. Eğer kayışı yapan ustanın duvarında yaptığı kayış çeşitlerinden örnekler asılıdır. Bu tasvirler, uğraşılan el sanatlarının o dönemdeki özelliklerinin ana hatlarıyla anlaşılmasını sağlamaktadır.

Şekil 1. Bir kısım esnafın III. Murad’ın şehzadesinin sünnet düğünü şenliklerinde At Meydanı’ndan geçişi ve mehterin çalması, "Şehinşehnâme", [TSM, B200], (And, 2004:66)

Uluç (2006:484-485)'un, "Türkmen Valiler, Şirazlı Ustalar, Osmanlı Okurlar" eserinde yer alan minyatür Seyyid Lokman tarafından yapılmıştır. Minyatürde (Şekil'2); Safevî Elçisi, III. Murad'ın huzurunda, getirdiği hediyeleri takdim ederken betimlenmektedir. Takdim edilen hediyeler arasında, kıymetli kitaplar, sorguçlar, sandukalar, kumaşlar ve çadır parçaları görülmektedir. Bu tarz işlerin dönem padişahına hediye ediliyor olmasından, 16. yüzyılda el sanatlarına ne kadar önem verildiği anlaşılmaktadır. Minyatürde başta padişahın kaftanı olmak üzere çeşitli tekstil ürünleri (halı, kumaş dokumlar), ahşap ürünler (taht, sandık, ahşap kutu) yer almaktadır. Hünkârın önünde serili olan halı, kırmızı zeminli bir madalyonlu Uşak halısı olup, tüm Türk halılarına temel olan sonsuzluk ilkesine göre yerleştirilen yarım madalyonlar dikkat çekicidir. Padişahı çevreleyen duvarların ve tahtın desenleri, 16. yy süslemelerinde sıkça kullanılmış desenlerdir. Padişahın kaftanındaki ayrıntılar şaşırtıcı olup, o dönem kaftan desenlerini yansıtmaktadır. Burada betimlenen halı, kaftan, taht ve duvar desenleri minyatürde konuyu tamamlayıcı dekoratif elemanlar olarak kullanılmıştır.

Şekil 2. Safevî Elçisi Tokmak Han III. Murad'ın huzurunda, "Şehinşehname", cilt I, Seyyid Lokman. İÜK F.1404, y.41b-42 a, (Uluç, 2006:484-485)

2. AHŞAP İŞLERİ

Ahşap, Osmanlı dönemine ait mimari yapılarda sıkça kullanılan bir malzemedir. Ayrıca rahle, Kur'an ve cüz mahfazı, çekmece, kavukluk, feslik, sandık, sehpa gibi eşyalarda da kullanıldığı görülmektedir. Genellikle ceviz, armut, sedir, elma, abanoz, gül, meşe, çam vb. ağaçlardan yararlanıldığı bilinmektedir (Sözen ve Güner, 1998:34).

Kündekari tekniği giderek kaybolan Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde, Edirnekâri ya da kalemişi olarak isimlendirilen boyama ile oyma tekniklerinin süregeldiği görülmektedir. Midye kabuğundan elde edilen sedef, yaşlı büyük kaplumbağanın karın derisi kurutularak yapılan bağ ve fildişi kakılarak oluşturulan "*kakma*" tekniği görülmektedir. "*Tarsi*" olarak da adlandırılan bu teknikte, ahşabın üzerine ince bir kalemle çizilen desene göre açılan yuvalara, yine desene uygun hazırlanıp kesilen sedef, fildişi, bağa, abanoz veya gümüş teller gömülme veya yapıştırılmaktadır. Kakma ve oyma tekniği ile yapılmış rahleler, saltanat kayıkları, padişah tahtları ahşap uygulamaları arasında yer alan güzel örneklerdir (Barışta, 1998:77).

Ahşap sanatının örneklerinin yer aldığı bir minyatür Şekil 3' de görülmektedir. Bu minyatürde farklı açılarla yerleştirilmiş üst tarafı düz, dikdörtgen formlu üç adet rahle göze çarpmaktadır. Minyatür Nakkaş Hasan tarafından yapılmıştır. Solda yazma işiyle uğraşan yazar Talîkzâde, ortada eseri temize çeken hattat, sağda ise bir kâğıda resim çizen nakkaş Hasan betimlenmiştir (Bağcı, Çağman, Renda ve Tanındı, 2006:182).

Şekil 3. Şehnâmeçi Talikizâde, Nakkaş ve kâtibin şehnâme yazımı için çalışması, Eğri Fetihnâmesi, Nakkaş Hasan, y.1598, (Mahir, 2005:65)

Ahşap hammaddeli el sanatı ürünleri arasında Osmanlı döneminde oldukça rağbet gören saltanat kayıkları da önemli bir yere sahiptir. Oyma tekniği ile çiçek, midye kabuğu vb. motiflerle süslenmiş Sultan Abdülmecit ve Sultan Abdüllaziz'e ait saltanat kayıkları önemli örneklerdendir (Barışta, 1998:86).

Saltanat kayıklarının minyatürlerde de sıkça tasvir edildiği dikkati çekmektedir. Şekil 4'de Sultan II. Osman'ı yeni yapılan kasrın önünde ve saltanat kayığında tasvir eden bir minyatür görülmektedir. Saray surlarının dışında, üzeri nakışlarla, arkası çift başlı kartal heykeliyle süslü saltanat kayığı görülmektedir. Sultan kayığın ön kısmında, üzerinde üç fenerin yer aldığı köşkte oturmaktadır. Sultana ayakta duran bostancıbaşı ve solda iki silahdar refakat etmektedir. Tayfalar sık sıralar halinde oturmuş kürek çekmektedir (Bağcı, Çağman, Renda ve Tanındı, 2006:216).

Şekil 4. Sultan II. Osman yeni yapılan kasırda ve saltanat kayığında, Nâdîr, Şehnâme, 1620 civ. TSM,H. 1124, y. 73b-74a, (Anonymous, 1965 23)

Türklerin Orta Asya'dan getirdikleri altın taht geleneğinin Osmanlı İmparatorluğu döneminde de sürdüğü bilinmektedir. Günümüze gelebilen bir altın taht örneği Topkapı Sarayı Müzesi'nde Hazine Dairesinde sergilenen altın kaplama zebercetlerle süslemeli tahttır. Ayrıca minyatürlerde ve padişah portrelerinde de farklı altın tahtlar görülmektedir (Pınarbaşı, 2004:77). Ahşap el sanatı ürünlerinden olan taht, hükümdarın oturduğu özel sandalye, koltuk, makam anlamı taşımaktadır. Taht yapımı 16. yüzyılda altın çağını yaşamıştır (Barışta, 1998:78).

Osmanlı minyatürlerinde taht arkalıklarının şemse formunda yer aldığı görülmektedir. Tahtlarda kullanılan güneş motiflerinin tahtın göksel anlamına işaret eden bir simge olduğu düşünülebilir (Pınarbaşı, 2004:82-83). Ayrıca Osmanlı dönemi minyatürlerinde padişah tahtlarının farklı formlarına rastlamak mümkündür. Şekil 5'de Sultan IV. Mustafa yeşil kaftanı ile tahtında otururken betimlenmektedir. Altın kaplama tahtın arkalığı taç şeklinde görülmektedir.

Şekil 5. Tahtında betimlenen Sultan IV. Mustafa, (Bağcı, 2003:150)

Şekil 6'da Levni tarafından yapılan minyatürde tahtta oturan Sultan III. Ahmed, seyidleri ve devlet adamlarını kabul sahnesi görülmektedir. Padişah, yüksek arkalı altın tahtta, ayaklarını bir basamağa dayamış otururken betimlenmiştir (İrepoğlu, 1999:126).

Şekil 6. Sûrnâme-i Vehbî, Levnî, (İrepoğlu, 1999:127)

3. CAM İŞLERİ

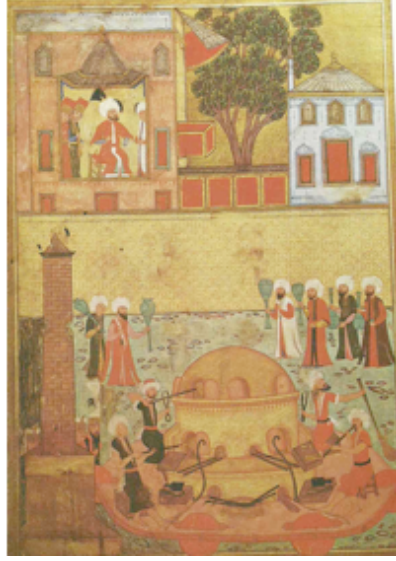
Osmanlı İmparatorluğu'nda cam işçiliği çok ileri bir seviyededir. Kanuni Sultan Süleyman devrine ait belgelerde camcı isimleri belirtilmektedir. Camger Hasan, Yusuf bilinen isimlerdir. 1610 yılına tarihlenen bir belgede ise İstanbul'da Eyüp civarında uzun zamandan beri cam ve kandil yapan imalathanelerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi İstanbul'da Sultan IV. Murat zamanında yapılmış bir sayıma göre, devlete bağlı olarak çalışan cam atölyelerinin, dükkânların ve buralarda çalışanların adedini vermektedir. 1640 tarihli narh defterinde cam eşyanın cinsi ve fiyatı konusunda bilgiler bulunmaktadır. Sultan I. Mahmut zamanında ise Fransa'dan billur ustası getirildiğine ait kayıtlar vardır (Barışta, 1998:103-104).

Camcı esnafı Osmanlılar döneminde sağlam bir örgütlenmeye sahiptir. Çalışan işçi ve ustaların çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu bir lonca örgütüyle bu mesleğin sıkı bir denetim altında tutulduğunu, cam işleyenlerin devletçe korunduğunu, saray atölyelerinde çalışan kırk beş kadar ayrı meslek grubundan birinin de "camgeran" adı verilen camcılar olduğunu, bunların başına "sercamger" denildiği kaynaklarda geçmektedir. 18. yüzyılda bütün cam atölyeleri İstanbul'da Tekfur Sarayı'na toplanmıştır. 19. yüzyılda da Çubuklu'da ve Beykoz'da cam atölyeleri açılmıştır. Bunlardan birincisinde ünlü "çeşm-i bülbül" ler üretilmektedir (Anonim, 1983:775-776). Şeffaf mavi cam ve sütlü beyaz camla yapılan bu parçalarda, ya ayrı iki cam kütlesiyle çalışılmakta ya da tek renk cam kütlesi renklendirilerek fırınlanmaktadır (Barışta, 1998:105). Beykoz atölyelerinin ürettiği cam eşyalar ise "Beykoz işi" olarak anılmakta ve çok değerli sayılmaktadır.

Osmanlılarda yapılan camlar, düz cam, renkli cam, billur olmak üzere üç çeşitten oluşmaktadır. Binaların pencereleri için kullanılan camlardan başka günlük ihtiyacı karşılayan çeşitli cam eşyalar bu sanayide büyük bir sürüm yeri hizmetini görmektedir. Bunun yanında donanmanın

fenelerleri ve ordu için yapılan cam humbaralar (havan topları) oldukça önemli yer tutmaktadır (Bayramoğlu, 1974:11-12). Doğrudan pencerelerde kullanılan düz camlardan başka, vazolar, şekerlikler, laledanlar, gülabdanlar, bardaklar, fincanlar, sürahiler, ilaç ve koku şişeleri, donanma fenelerleri, fanuslar, hamam kubbesi şişeleri belli başlı cam eşyayı oluşturmaktadır. Camın başka bir kullanım alanı da "revzen-i menkuş" (nakışlı pencere) adı verilen pencerelerdir. Osmanlı döneminde, işlevsel görevlerinin yanı sıra, özellikle dinsel yapıların iç bezemelerinde vazgeçilmez bir öge olarak her zaman yer almıştır (Anonim, 1983:776).

Sûrnâme-i Hümayun'un Nakkaş Osman tarafından yapılan minyatürlerdeki bazı sahneler o günün cam üretimi hakkında bazı bilgiler vermektedir. Şekil 7'deki minyatür, camcı esnafın geçişinde araba üzerine kurulmuş bir fırını göstermektedir. İstanbul camcılığının eski günleri konusunda bilgi veren minyatürde cam ustalarının hem geçide katıldıkları, hem cam üretimine devam ettikleri de görülmektedir. Minyatürde, cam üretiminin değişik adımlarında kullanılmakta olan araçların tümünün günümüzde kullanılan araç ve gerece çok yakın olduğu görülmektedir. Alt kısımda ateş yakılan ve bütün sistemi ısıtan ocak bulunmaktadır. Bir yarım küre şeklindeki en üst kısım cam üretiminin son aşaması olan soğutma bölümüdür. Bu fırın çevresindeki ustaların çalışma biçimlerine bakılarak, tam olarak gerçek bir cam üretiminin yapıldığı anlaşılmaktadır. Arka planda, ellerinde düz ve eğik kaburgalı şişeleri tutan figürler yer almaktadır. Bu şişeler huni ağızlı, uzun boyunlu Bizans şişelerini anımsatmaktadır (Onur, 2007:19-20).

Şekil 7. Nakkaş Osman'ın *Sûrnâme-i Hümayun* isimli eserinden, Camcı esnaf ve ustaların geçişini gösteren minyatür, (Aslanapa, 2004:320)

Şekil 8'de *Sûrnâme-i Hümayun* 33b sayfasında, Câmgerân Loncası elemanlarının geçiş töreni görülmektedir. Bir önceki minyatürdeki gibi şişeler düz ve eğik kaburgalıdır. Ayrıca ortalarından boğumlu cam kaplar yer almaktadır (Özgümüş, 2000:72).

Şekil 8. Câmgerân Loncası elemanlarının geçiş töreni, *Sûrnâme-i Hümayun* 33b, Topkapı Sarayı Müzesi, (Bayramoğlu, 1974:2)

4. TEKSTİL İŞLERİ

4.1. Kumaşlar

Osmanlı döneminde dokumacılık çok ileriye gitmektedir. Hemen her üretim dalında olduğu gibi, dokumacılık da sıkı bir lonca denetimi altında uygulanmaktadır. 15. yüzyılın en önde gelen dokuma merkezi Bursa'dır. Bursa ipek dokumalarıyla, İstanbul-Üsküdar ve Bilecik kadife dokumalarıyla, Bergama ve Denizli pamuklularıyla, Ankara yünlüleriyle, Amasya desenli kumaşlarıyla ün yapmaktadır (Anonim, 1983:783-784).

Osmanlı dönemi tekstil sanatında, renkli ipliklerle dokunan tek renkli kumaşlar arasında 16. ve 18. yüzyıllarda ipek atlas, ipek kadife önem kazanmıştır. 18. yüzyılın sonlarıyla 20. yüzyıl arasında atlas ve kadifenin pamuklu cinsi ön plandadır. Geç dönem kumaşlar arasında, 18. yüzyıldan sonra dokunmaya başlayan Üsküdar'da Ayazma Cami civarındaki tezgâhlarda imal edilen, çözü ve atkısı ipekten olup, genellikle boyuna yollu, küçük çiçekli "*selimiyye*" adıyla bilinen kumaşlar görülmektedir (Barışta, 1998:110-111).

Dokunan kumaş teknikleri; halk arasında dokunan kumaşlar ve saray tezgâhlarında dokunan kumaşlar olarak iki yönde gelişim göstermiştir. Çözü ve atkısı ipekli, bazen altın ve gümüş sırmalı kalınca kumaşlara "*kemha*", zemine oranla süslemesi daha kabarık bir kadife türüne "*çatma*", ipekten gümüş veya altın sırmalı tellerle karışık dokunmuş kumaşa "*diba*", som sırma ve ipekle dokunmuş kumaşa "*seraser*", altın dokumaya "*zerbaft*", ipekten renkli parlak kumaşlara "*atlas*" denmektedir (Sözen ve Güner, 1998:192).

Osmanlı dokumaları, başta çini olmak üzere başka süsleme alanlarında da kullanılan aynı motifleri içermektedir. Bunlardan, çoğunlukla yinelenen sıralar halinde düzenlenmiş, lale, karanfil, gül, sümbül, papatya, hilal, rumi, çintemani, çarkıfelek, nar ve geometrik desenler sık kullanılmış motifler arasındadır (Anonim, 1983:784).

Yazılı kaynaklar dışında, Topkapı Saray Müzesi'nde bulunan kaftanlar önemli belgelerdir. Kaftanlar, genellikle yakasız, önden açık bol kollu, uzun erkek giyimidir. Kaftanların bir grubu, değerli kumaşları dışında etek ucundaki applike tekniği ile yapılmış süslemeleriyle ayırt edilmektedir (Barışta, 1998:112).

Kumaşlar, Osmanlı törenlerinin bir parçasını oluşturmaktadır. Saray hizmetkârlarına ve yabancı diplomatlara giydirilen hil'atlar, kıyafetler, sancak, zar, yani duvar perdeleri ve yer örtüleri olarak, geçit ve kabul törenlerine görsel bir görkem kazandıran kumaşlar, padişahın kudret ve cömertliğinin kesin bir göstergesidir (Anonim, 2001:21).

16. yüzyılın ortalarından 17. yüzyılın başlarına kadar görülen klasik Osmanlı üslubundaki tarihi minyatürlerde, tanınabilir kumaş tiplerinin örnekleri yüksek sayıda görülmektedir.

Seyyid Lokman'ın Süleymannâme'sinin bir nüshasında yer alan Şekil 9'da ayrıntısı gösterilen minyatürde Kanuni'nin tabutunun Süleymaniye Camii'ndeki mezarına taşınması betimlenmektedir. Kâbe örtüsünden kesilmiş bir parça ile örtülmüş tabutun baş tarafına Sultanın sarığı yerleştirilmiştir. Örtünün üst kenar süslemesi zikzak hat desenlidir. Türbe tamamlandığında, bu sarık ve örtü, sandukanın üzerine konulacaktır (Anonim, 2001:22-25). Padişahın tabutu matem kıyafeti giymiş mollalar tarafından getirilmektedir. Cenaze alayının önünde, bir görevli Sultan Süleyman'ın birlikte gömülmeyi vasiyet ettiği rivayet edilen çekmecesini taşımaktadır (Bağcı, Çağman, Renda ve Tanındı, 2006:120-121).

Şekil 9. Süleymannâme, 1579-89, Kanuni Sultan Süleyman'ın cenazesi (ayrıntı) Seyit Lokman, Chester Beatty Kütüphanesi Dublin, T.413, Y. 115 b, (Anonim, 2001:24)

Şekil 10'da Şehzade Mehmed At Meydanı'ndaki İbrahim Paşa Sarayına giderken betimlenmektedir. Şehzade, giyilmesi en uğurlu sayılan beyaz renkli bir kaftan giymiştir. Burada yerlere, atının nallarının altına, gümüş ve altın tellerle dokunmuş seraserler serilmiştir. Bu tür sahneler hem *Sûrnâme'* de hem de *Şehinşehname'* de görülmektedir (Anonim, 2001:28-29).

Şekil 10. *Sûrnâme*, yaklaşık 1582, Şehzade Mehmed'in At Meydanı'ndaki İbrahim Paşa Sarayına gelişi. Topkapı Sarayı Kütüphanesi, İstanbul, H1344, Y. 12a, Yeniçeriler, şehzadenin geçeceği yollara top top seraserlerle döşemişlerdi (Atasoy, 1997:28)

4.2. Halılar

Halı sanatının en parlak devri 16. ve 17. yüzyılda görülen Uşak halıları ve Osmanlı saray halıları olarak teknik ve desen bakımından farklı, ancak öz bakımdan aynı olan iki grupta görülmektedir (Yetkin, 1991:87).

Uşak halıları, Avrupalı ressamlarca sık sık tasvir edilip, 18. yüzyıl sonuna kadar çok tutulduğu halde envanter kayıtlarında Uşak yerine Türk halıları olarak geçmektedir. İki esas grup olarak madalyonlu ve yıldızlı Uşak halıları alışılmış isimlerdir (Aslanapa, 1987:103).

16. yüzyıl İran halılarında çok başarılı örnekler vermiş ve esas motif olarak kullanılmaya başlanmış madalyon fikrinin kitap süsleme sanatından halı sanatına geçmiş olduğunu gösteren örnekler bulunmaktadır. 15. yüzyıl İran minyatürlerindeki halı tasvirlerinde madalyonların kullanılmış olduğu tespit edilmektedir. Madalyonun içi ve halının zemini bitkisel süslemeler, insan ve hayvan figürlü kompozisyonlarla doldurulmuştur (Yetkin, 1991:87). Türk halılarında madalyon şeması fikri ise, 1514'de Tebriz'in fethinden sonra ortaya çıkmaktadır (Aslanapa, 1987:103). On metre büyüklüğe varan madalyonlu halılar, büyük orta madalyonun altında ve üstünde birer, yanlarda ikişer kesik madalyonla sonsuzluğa işaret etmektedir. Madalyonlu Uşak halıları 16. yüzyıldan 18. yüzyıl ortalarına kadar devam etmiştir (Aslanapa, 1989: 354).

Yıldızlı Uşak halıları, sekiz kollu yıldızlarla küçük baklava biçimindeki madalyonların kaydırılmış eksenleri üzerinde alternatif sıralanmasını göstermektedir. Bunlar orta boy halılardır ve zaman bakımından 17. yüzyıl sonundan ileri gitmemektedir (Aslanapa, 1987:107).

16. yüzyıl ortasında kaynaklarda adı geçen daha sonra da tablolarla görülen beyaz zeminli Uşak halıları Kuşlu Halı diye tanınmaktadır. Beyaz zeminli Uşak halılarında çintamani motifli olanlar da vardır. Uşak halıları parlak bir gelişme göstermiş ancak 18. yüzyıl sonunda bozulmaya ve gerilemeye başlamıştır (Aslanapa, 1989:354).

Klasik Anadolu halılarının yanında 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Saray Halıları denilen teknik ve dekor bakımından

tamamen farklı bir halı grubu ortaya çıkmaktadır (Aslanapa, 1989:355). Halılarda saz denilen hançer yapraklar, palmet ve madalyonlar genellikle natüralist lale, sümbül, karanfil ve narçiçekleri ile birleştirilerek yeni bir üslup oluşturulmuştur. Çok ince ve zengin desenli bu lüks halılarda uçları birbirine daha yakın olduğu için İran düğümü tercih edilmiştir. Yün ve pamuktan yapılan düğümler, daha sık olup, kadifeyi andıran yumuşak bir tesir bırakmaktadır (Aslanapa, 1987:137).

16. yüzyıl ortalarından itibaren saray için lüks olarak Osmanlı Saray Halıları grubundan seccadeler yapılmıştır. Kıvrak konturlu mihrapların içi bazen boş bazen çiçeklerle doludur. Bunlar Saray Halıları grubunun en başarılı kompozisyonlarıdır (Aslanapa, 1989:355).

Şekil 11'de Sultan II. Selim Safevî Elçisini Edirne sarayında kabul ederken tasvir edilmektedir. Minyatürde açık zeminli büyük bir madalyonlu Uşak halısı görülmektedir. Halının ortasında madalyon ve köşelerde ikişer kesik madalyon yer almaktadır. Madalyonların iç kısmı koyu renk üzeri rumilerle, zemin ise açık renk üzeri bitkisel motiflerle bezenmiştir.

Şekil 11. Sultan II. Selim Safevî Elçisini Edirne sarayında kabul ediyor. Nüzhet el-esrâr el-ahbâr der Sefer-i Sigetvar, [TSM,H1339] (And, 2004:210)

5. MADEN İŞLERİ

Osmanlı İmparatorluğu uzun süre sınırlarını genişletmesi ve savaş ortamında bulunmasından ötürü maden işçiliğinde silah yapımı önemli bir yere sahiptir. Osmanlı dönemindeki toplar, bakır ve pirinçten yapılmıştır (Sözen ve Güner, 1998:49).

Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde dökme yanı sıra dövme ve oyma çeşitlemelerinin metal işlerinde uygulandığı görülmektedir. Kabartma, çatma, kazıma, oyma (delik işi, ajur), kakma, helezonlu vidalama, altın yaldız kaplama (tombak), savatlama, mine, zincir işi, telkâri (filigre) gibi metal işi tekniklerinin zengin çeşitlemeleri ve farklı uygulama biçimleri bulunmaktadır. 15., 16. ve 17. yüzyıllara ait Fatih Sultan Mehmet, Kanuni Sultan Süleyman ve I. Ahmet'in topları, dökme tekniğinde özellikle büyük parçalarda ulaşılan düzeyi gösteren, değerli örneklerdir (Barışta, 1998:89).

19. yüzyıldan kalan çok sayıda metal eşya önceki yüzyıllarda kullanılan tekniklerin uygulandığını ancak altın yaldızlı bakır (tombak), kabartma (repousse), savatlama, mine ve telkarinin yanı sıra günlük gereksinimleri karşılayan bakır işi tekniklerinin ağırlık kazandığını göstermektedir. 19. yüzyılda tören eşyasından öte günlük ihtiyacı karşılamak amacıyla yapılan, bakır işlerinde, önceki yüzyıllardaki tekniklerin süregeldiği, dökme ve dövme tekniği ile yapılan kaplarda, artistik formlar sergilendiği görülmektedir (Barışta, 1998:93-95).

Çeşitli kuyumculuk işlerinde küçük süs eşyaları, genellikle som altın veya gümüş kullanılarak yapılmaktadır. Ayrıca zümrüt, elmas, inci gibi değerli taşlar sıkça kullanılmaktadır. Ayna, bilezik, küpe, yüzük, fincan zarfı ve kemer tokalarında, "telkari" denilen tekniğe de rastlanmaktadır (Sözen ve Güner, 1998:52).

Şekil 12'de Levni tarafından yapılmış Sûrnâme-i Vehbi yani Sultan Ahmed'in düşün kitabından 21b varağı örnek verilmektedir. Burada

şenliğin birinci gününde yeniçerilere verilen pilav ve zerde ziyafeti konu edilmektedir. Saray mutfaklarının aşçıbaşları ve çaşnigirler, kapalı gümüş sahanlar içinde yemek servisi yapmakta; kahve, şerbet, gülsuyu ve buhur servisi yapan zülüflü baltacılar da çaşnigirlere yardım etmektedir. Sinilerin hepsinin gümüş olduğu bilinmektedir. Sahanlar dışında porselen, gümüş ve altın sürahi, gümüş sini ve mavi beyaz porselen kâseler ve tabaklar da bulunmaktadır. Porselen olmayan kaseler altın rengi ile tasvir edilmektedir (Choi, 2008:18-19).

Şekil 12. İlk gösteriler ve yeniçerilere verilen pilav ve zerde ziyafeti, *Sûrnâme-i Vehbi*, Levni, Kültür Bakanlığı Topkapı Müzesi Kütüphanesi, Env.No 3593, (Anonim, 2000:18)

Şekil 13’de görülen minyatürde geçen esnaf alayı arasında bakırcılar vardır. İçlerinden birisi keskin kılıçların üzerine yatırılmış ve göğsüne bakır bir levha yerleştirilmiş durumdayken diğer bakırcılar bu levhayı dövmetedir. 120b varağında ellerinde hediyeler taşıyan bakırcıların arkasında yer alan arabada bir çırağın bakır kap dövdüğü ve kalaylı kapların sergilendiği görülmektedir (Atıl, 1999:154).

Şekil 13. *Sünnâme, Esnaf alayının geçişi, y. 120b-121a (Atıl, 1999:154-155)*

6. ÇİNİ-KERAMİK İŞLERİ

Osmanlı çini sanatı üslûbu, Bursa'da Yeşil Cami ve türbe ile başlamaktadır. Osmanlı çinileri ilk dönemlerde renk bakımından daha zengindir. Çini yapımının gelişimine büyük katkısı olmuş İznik önemli bir merkezdir. Duvar çiniciliğinde ve keramiklerde yeni tekniklerle seri üretime geçilmiştir. Mozaik ve altın yaldızlı çiniler yerine 16. yüzyılın başlarından sonra renkli sır tekniği ile birlikte kare formda levhalar üretilmeye başlanmıştır (Sözen ve Güner, 1998:60).

Osmanlıların çini sanatına getirdiği ilk büyük yenilik kaba olmayan anlamında "*lâkâbî*" denilen renkli sır tekniğidir. Diğer bir yenilik ise sıratlı tekniği ile yapılan mavi-beyaz çinilerdir (Anonim, 2007a:405). 16. yüzyılın ilk yarısında altıgen levhalarda tekniğin değişmeye başladığı gözlenmektedir. Bezeme tekniği artık sıraltıdır. Koyu kobalt mavisi ve firuze renklerinin kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Duvar çinilerinde dönemin bütün desen özellikleri ve özellikle canlı natüralist desenler hâkim olmuştur (Arlı ve Altun, 2008:23).

16. yüzyılın ortalarında, mavi beyaz bezemeye firuzenin katılmasından sonraki dönemde, buğulu mor ve yeşilin de görülmeye başlandığı örneklere "Şam işi" adı verilmiştir. 16. yüzyılın ortalarından

itibaren İznik seramiğinde kabarik kırmızının da katılmasıyla artık gül, karanfil, sümbül, lale gibi çiçekler, hatayi ve rozetler, natüralist eğilimin ağır bastığı yeni bir bezeme üslubunu haber vermektedir (Arlı ve Altun, 2008:25).

16. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan Rodos işi keramikler, siyah kontur içinde lacivert, koyu yeşil, firuze, beyaz ve mercan kırmızısı sıraltı süslemeleriyle aynı dönemin çinilerine paralel bir renk ve desen özelliğine sahiptir. Türk keramik sanatının bu en parlak döneminde eserler, saray nakkaşhanelerinde hazırlanan desenlerle bezenmiş, soyut motiflerin yanı sıra natüralist çiçek bezemeleri ile süslenmiştir (Sözen ve Güner, 1998:69).

17. yüzyılın ortaları çini ve keramik üretiminin verimliliğini yitirdiği görülmektedir. Hamur ve sırda yaşanan uyuşmazlıklar sonucunda ışıltısını kaybeden sırların pürüzlü ve çatlak olduğu, renklerin birbirine aktığı donuk yüzeyler görülmektedir. Motifler irileşmiş, bozulmuş ve konturlar kalınlaşmıştır. 17. yüzyılın sonuna doğru yeşil rengin ve siyahın da ağırlıklı olduğu örneklerin yanında tekrar kırmızı renk kullanıldıysa da 16. yüzyılın başarısı yakalanamamıştır (Anonim, 2007b:302-303-304).

17. yüzyılda İznik çini ve keramik merkezi olarak önemini yitirmiş, yerini Kütahya'ya bırakmıştır. İlk dönemlerde serbest bezeme anlayışıyla mavi, kırmızı, yeşil, sarı ve mor renkler kullanılarak yapılan Kütahya işlerinin yanında, 18. yüzyıldan başlayarak bölgesel özellikler gösteren Çanakkale işlerinin kırmızı hamurlu sıraltı tekniğinde yapılmış kaba çizgili örneklerinde yelkenliler, balıklar, kuşlar, çiçekler, gemi ve mimarlık motifleri kullanılmıştır (Sözen ve Güner, 1998:70).

Şekil 14'de görülen minyatürde ise bir seramik ustası çalışırken betimlenmiştir. Usta çamura el ile şekil verirken, odun ile yanan bir seramik fırını, pişmeye hazırlanmış seramik kaplar, ustaya yardım eden bir çırak ve ustayı dikkatle izleyen bir figür yer almaktadır.

Şekil 14. *Sûrnâme-i Hümayun* 1582 tarihli minyatür. III. Murat Surnamesi'nden alınmıştır. [TSM:H:1344], (Anonim, 1990:129)

7. DERİ İŞLERİ

Osmanlılarda derinin çok geniş bir kullanım alanı bulunduğu ve deriden yapılan eşyanın sanatsal boyuta eriştiği, deride çok çeşitli bezeme teknikleri uygulandığı bilinmektedir. Başta ciltler olmak üzere, pabuç, çizme, torba, kese, kalkan, ok, kınlar, hayvan koşumları, perde ve sofra altı gibi eşyaların yanı sıra Karagöz oyunlarında kullanılan bebekler dikkat çekmektedir Ayrıca büyük emek ve sabırla oluşturulmuş yazma eserlerin ciltlenmesi ve ciltçilik deri işleri içinde ayrı bir yer tutmaktadır (Sözen ve Güner, 1998:156-161).

Özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda deri terbiyesi ve deri eşya yapanlar hakkında Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde çok değişik derilerin imal edildiği bunların renk, kalite ve süsleme açısından üstün özellikte olduğu açıklanmaktadır (Özdemir ve Kayabaşı, 2007:39).

Dericilikle ilgili bilgilerin bulunduğu en önemli görsel belgelerden biri de 16. yüzyıla ait Şekil 15' deki *Sûrnâme-i Hümayun*'de yer alan minyatürdür. Minyatürde padişahın önünden tirşecilerin geçişi tasvir edilmektedir. Kırmızı, siyah, turuncu gibi değişik renklerde deriler dikkat çekicidir. Sultan III. Murad'ın oğlu Şehzade Mehmed'in sünnet düğününü gösteren minyatürlerde değişik meslek grupları, kendilerine ait meslek gereçlerini ve ürünlerini birer tekerlekli dükkân içinde göstermektedir.

Minyatürlerin değişik sahnelerinde, çizmeciler, saraçlar ve çeşitli meslek grupları görülmektedir (Özdemir ve Kayabaşı, 2007:44).

Şekil 15. *Sûrnâme-i Hümayun* 1582 tarihli minyatür, padişahın önünden tirşecilerin geçişi (Özdemir ve Kayabaşı, 2007:45)

8. KEÇE İŞLERİ

Doğal yün elyafı ıslatıldıktan sonra dürerek, sıkıştırarak bir tür presleme tekniği ile yapılmış keçeler giyim eşyası yanı sıra yaygı, kapı perdeleri, külah, sikke, kepenek, seccade, hayvan koşumları gibi örneklerle karşımıza çıkmaktadır. Keçe üzerine yapılmış aplike ve zincir işi ile işlenerek tasarlanmış parçalar görülmektedir (Barışta, 1998:161).

Osmanlı döneminde, düzenlenen şenliklere ve şairlerin ifadelerine konu olan keçecilik, aynı zamanda "kavuk" ve "serpuş" denilen baş giysilerinde de kullanılmıştır. Kavuk genellikle Osmanlı döneminde yüksek rütbeli kişiler tarafından kullanılmıştır. Yeniçeri askerleri, beyaz keçeden yapılmış "üsküf" veya "börk" adı verilen baş giysileri kullanmışlardır (Ergenekon, 1999:36-37).

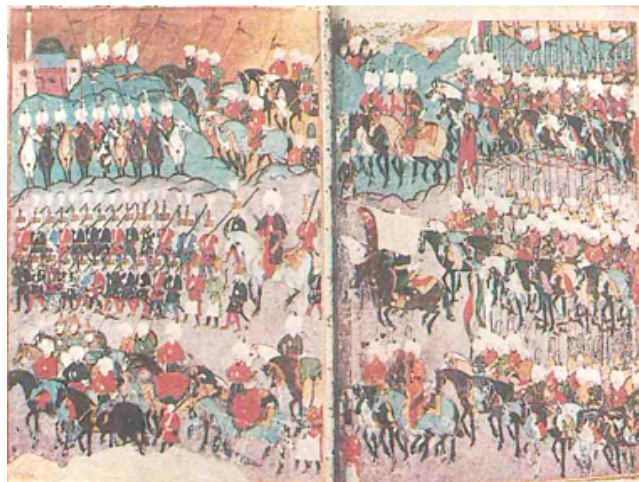
Şekil 16'da *Sûrnâme*'den hayvanların gösterisini tasvir eden bir minyatür yer almaktadır. Minyatürdeki hayvanların tamamının üstlerinde eyer örtüsü ve semer bulunmaktadır. Türk kültürü içerisinde önemli bir

yeri olan ve Orta Asya'dan gelen, Osmanlı dönemi minyatürlerinde de görülen bu örtülerde, büyük olasılıkla tepme keçe tekniği kullanılmıştır (Ergenekon, 1999:34).

Şekil 16. 1582 Şenliğinde hayvanların gösterisi TSM B.200 (Ergenekon, 1999:34)

Şekil 17'de Yeniçerilerin giydikleri başlıklar 1578 yılında Türk ordusunun Kafkasya seferini konu alan Nusretname'ye ilişkin minyatürde görülmektedir. Minyatürde Yeniçeriler tepme keçeden yapılan başlıklarla tasvir edilmiştir (Ergenekon, 1999:40).

Şekil 17. Türk Ordusunun Kafkasya Seferinde Yeniçerilerin giydiği keçe başlıklar (Ergenekon, 1999:40)

9. SONUÇ

Çalışma sonucunda, minyatürlerde kullanılan çeşitli dekoratif süs unsurlarının dönemin el sanatı örneklerini belgeleyici nitelik taşıdığı görülmüştür. Tasvir edilen el sanatları ürünlerinin renkleri, formları ve işlevleri dönemin üretim tarzı hakkında bilgi vermektedir. Dönemin önemli ustaları elinden çıkan el sanatları ürünlerinin üslup ve teknik bakımdan yüksek bir seviyeye ulaştığı pek çok kaynakta görülmektedir. Saray için yapılan el sanatları ürünlerinin yanı sıra günlük yaşamda kullanılan eşyalarda bile büyük bir özen ve ince işçilik göze çarpmaktadır.

Çalışma kapsamında yapılan taramalarda çeşitli kaynak kitaplarda incelenen hammadde ile ilgili minyatür örneklerine yer verildiği ancak örneklerin az olduğu, yine Yüksek Lisans tez konusu olarak bazı hammaddelerin araştırıldığı ancak önemli belge niteliği taşıyan minyatürlerde geçen el sanatı örneklerinin sayısının daha da arttırılabileceği sonuçlarına ulaşılmıştır.

KAYNAKLAR

And, Metin, (2004). **Osmanlı Tasvir Sanatları: 1 Minyatür**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s-66-210

Anonymous, (1965). **Miniatures Turques**, Unesco-le grand art en édition de poche, Milano, s-23

Anonim, (1983). Sanat Tarihi Ansiklopedisi, Görsel Yayınlar, Cilt: 4, s-775-776-783-784

Anonim, (1990). **Turkish Handcrafts**, Halk Bankası Yayınları, Creative Yayıncılık, İstanbul, s-129

Anonim, (1997a). Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, **"Minyatür"** maddesi, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, Cilt:2, İstanbul, s-1262

Anonim, (2000). **Sûrnâme, Sultan Ahmed'in Düğün Kitabı**, Bern, s-18

Anonim, (2001). **İpek- Osmanlı Dokuma Sanatı**, TEB İletişim ve Yayıncılık A.Ş. adına Azimuth Editions Limited, İngiltere, s-21-22-24-25-28-29

Anonim, (2007a). **Anadolu'da İslam Kültür ve Medeniyeti**,. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 682, Ankara, s-405

Anonim, (2007b). **Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s-302-303-304

Arılı, Belgin D., Altun, Ara, (2008). **Anadolu Toprağının Hazinesi Çini Osmanlı Dönemi**, Kale Grubu Kültür Yayınları, Kitap Yayınevi, İstanbul, s-23-25

Aslanapa, Oktay, (1987). **Türk Halı Sanatı'nın Bin Yılı**, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti., İstanbul, s-103-107-137

Aslanapa, Oktay, (1989). **Türk Sanatı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, s-354-355

Aslanapa, Oktay, (2004). **Turkish Art and Architecture**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, s-320

Atasoy, Nurhan, (1997). **Sûrnâme-i Hümayun, Dügün Kitabı**, Koçbank Yayınları, İstanbul, s-28

Atıl, Esin, (1999). **Levni ve Surname, Bir Osmanlı şenliğinin öyküsü**, Koçbank Yayınları, İstanbul, s-154-155

Bağcı, Serpil, (2003). **Konya Mevlana Müzesi, Resimli El Yazmaları**, Konya ve Mülhakatı Eski Eserleri Sevenler Derneği Yayınları, Konya, s-150

Bağcı, Serpil, Çağman, Filiz, Renda, Günsel, Tanındı, Zeren, **Osmanlı Resim Sanatı**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s-120-121-182-216

Barişta, H. Örcün, (1998). **Türk El Sanatları**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s-77-78-86-89-93-95-103-104-105-110-111-112-161

Bayramoğlu, Fuat, (1974). **Türk Cam Sanatı ve Beykoz İşleri**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s-2-11-12

Choi, Sunah, (2008). **Sûrnâme'î Vehbi'deki Kap Tasvirleri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s-18-19

Ergenekon, Cavidan B., (1999). **Tepme Keçelerin Tarihi Gelişimi Renk Desen Teknik ve Kullanım Özellikleri**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s-34-36-37-40

İrepoğlu, Gül, (1999). **Levni**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s-126-127

Mahir, Banu, (2005). **Osmanlı Minyatür Sanatı**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, s-65

Onur, Burcu A., (2007). **Osmanlı İmparatorluğu Cam Sanatı ve Çeşm-i Bülbüller**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s-19-20

Özdemir, Melda, Kayabaşı, Nuray, (2007). **Geçmişten Günümüze Dericilik**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s-39-44-45

Özgümüş, Üzlifat, (2000). **Anadolu Camcılığı**, Pera Yayıncılık, İstanbul, s-72

Pınarbaşı, Simge Ö, (2004). **Çağlar Boyu Tahtın Simgesel Anlamları Işığında Türk Tahtları**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Sanat Eserleri Dizisi, Özyurt Matbaa, Ankara, s-77-82-83

Sözen, Metin, Güner, Şemsi, (1998). **Geleneksel Türk El Sanatları**, Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş., İstanbul, s-34-49-52-60-69-70-192-156-161

Uluç, Lale, (2006). **Türkmen valiler, Şirazlı ustalar, Osmanlı okurlar, XVI. yüzyıl Şiraz elyazmaları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s-484-485

Yetkin, Şerare, (1991). **Türk Halı Sanatı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s-87

(<http://tdkterim.gov.tr/bts/>), **"Minyatür"**. Er.Tar. 09.02.2011